
**ОСНОВНИ АСПЕКТИ НА АНТИТЕРОРИСТИЧНАТА
ПОДГОТОВКА И ОБУЧЕНИЕ**

Ненко ДОЙКОВ*

**MAIN ASPECTS OF COUNTERTERRORISM
PREPARATION AND TRAINING**

Abstract: *The study defends the thesis that the process of defining an anti-terrorist preparation and training policy requires the involvement and cooperation of a number of government officials and organizations, as well as the public and private sectors.*

Key words: *cooperation, anti-terrorist training, determination of terrorism*

Поради ограничените възможности, които се предоставят за анализ във формата на една публикация, аз ще анализирам само някои аспекти, касаещи усъвършенстването на обучението на службите за вътрешен ред и сигурност, частните охранители и населението, ангажирани в противодействието на терористични заплахи или жертви на тези заплахи.

Още в началото, както в последно време по различни поводи многократно съм отбелязвал, ще посоча, че ако продължаваме да приемаме и използваме старите постулати за детерминиране на тероризма, много трудно ще намерим отговор на следните въпроси:

* Авторът е професор, доктор в Нов български университет, член на Програмния съвет на ДНМС.

- Кой е отговорен за нарастването на терористичните атаки?
- Как да се противопоставим на тероризма?
- Как да го предотвратим?
- Или като цяло каква да бъде нашата ответна реакция на това, което мнозина възприемат като екзистенциална заплаха за света, който считаме, че познаваме добре?

Многобройните определения на тероризма като явление или на терористите като основни действащи лица в този феномен, който се възприема и към който се реагира по различен начин от много народи по света, не са от голяма полза за нашето ново разбиране за това, което се случва през последните години.

През последните няколко десетилетия, и по-специално след събитията от 11 септември 2001 г., учени, политици, военни лидери и на практика всяка информирана или заинтересована страна излезе с някакъв вид „окончателна“ и „изчерпателна“ дефиниция за това какво представлява акт на тероризъм или какви действия трябва да извърши човек, за да се нарече терорист или „борец за свобода“.

Това изобилие от пустословие не е много полезно за нашите индивидуални или колективни разбирания за тероризма или терористите и това не би ни помогнало да разберем с какви ситуации и хора ще се сблъскаме.

Възможните сценарии за извършване на терористична дейност в страната могат да бъдат следните:

- смъртоносно въздействие върху големи групи хора с цел множество жертви;
- нарушаване на целостта или разрушаване на знакови сгради или обекти от критичната инфраструктура;
- вземане на заложници с цел шантаж;
- проникване в компютърно управляеми мрежи;
- управление на ресурси (енергоснабдяване, газоснабдяване, водоснабдяване и др.) с цел нарушаване на нормалния начин на функционирането им и шантажиране на обществото.¹

За да се предотврати терористична атака, за да бъдем подготвени и да реагираме ефективно на подобно действие, ние трябва да имаме ясна представа какво трябва да предотвратим, за какво трябва да сме подготвени и как да реагираме, когато се случи.

¹ **Стефанов, Н.** Министерството на вътрешните работи и кризите от невоенен характер. Бургас: Флат, 2012, с. 51. ISBN 978-954-92726-3-5.

За голямо съжаление, все още няма международен консенсус за изясняване на концепциите, които биха били в услуга на онези, които са отговорни за превенцията, подготовката и реагирането на евентуален терористичен акт.

Въпреки големите различия в оценките и анализите терористите можем да ги определим като личности, които изразяват недоволство срещу обществото, в което живеят или с което се идентифицират концептуално. Те представляват малцинство в свят, доминиран от мнозинство, което има или претендира да има това, което малцинството поради едни или други причини няма или твърди, че няма.

За да се отърсим от грешните заключения, които допускаме, докато следваме различните, понякога взаимноизключващи се принципи, ние трябва да изградим общоприложим модел на действия, извършвани от терористите, и чрез анализ на тяхната мотивация, техните атаки и накрая реакцията на различните правителства да изберем начин, по който да предотвратяваме колкото се може повече атаки и да реагираме възможно най-ефективно.

Адекватното реагиране по време на контратерористични действия в градски условия трябва да отчита, че терористичната заплаха е много аморфна и неопределена, което съвсем нормално я прави много трудна за предотвратяване, планирането срещу нея – сложно, и реакцията на службите за сигурност – понякога неадекватна.

Ето защо анализите на конкретните характеристики на дадена терористична група ще позволят да се подобри качеството на реагиране на специалните групи за тактическа намеса в градски условия.

Това е особено наложително през последните години, тъй като допуснатите грешки при реагирането на повечето терористични нападения показват нуждата от промяна на начина, по който тези групи се обучават, или по-точно не са обучени да предотвратяват терористични заплахи и атаки. Необходимо е ефективно прилагане на система от принципи, изисквания, правила и действия, подпомагащи органите за ръководство и управление в процеса на тяхното предвиждане, предотвратяване и овладяване.²

Начинът на превенция и реагиране срещу терористични атаки, който се използва в настоящето, поне от гледна точка на обучението, през което полицаите и частните охранители преминават в

² Пак там, с. 60.

повечето държави, прилича повече на противодействие след нападение, имащо ясна цел за реагиране срещу евентуално нападение вместо за търсене пътища и изготвяне на план за предотвратяване на такова нападение.

Сегашното обучение акцентира преди всичко върху еднопосочното разглеждане на явлението тероризъм, главно наблягайки върху заплахата, която ще бъде реализирана от участници от групировки като „Ал-Кайда“ и „Ислямска държава“ или от присъединили се към тяхната идеология по-малки или новопоявили се групировки.

Този тесногърд и даже късоглед поглед към заплахата не позволява на голяма част от полицаите, които първи се озовават на мястото на инцидента, да са наясно със заобикалящата ги обстановка и да са готови за превенция по време на своите дежурства.

Също така обучението, което се предлага на голяма част от полицаите и частните охранители, не включва елементи на отработен план за действие при извънредни ситуации, което още повече затруднява способността им да реагират срещу последиците от бъдещи атаки. Считаме, че само чрез много по-обстойно и обхватно обучение, фокусирано в различни насоки, ние ще можем да осигурим много по-ефективен отговор на терористичните атаки в градски условия.

Искам отново да подчертая, че изключителен проблем за страната ни и едно от най-слабите места в цялостния алгоритъм за реагиране при терористична заплаха е обучението на населението.

Анализът на допуснатите слабости при ликвидирането на последствията от редица кризи в страната и в чужбина, като жп катастрофата на гара Казичене през 1992 г. (8 загинали и 51 ранени), големия пожар през 1993 г. в пловдивското предприятие за козметика и парфюмерия „Ален мак“ (8 тежкоранени), взрива в ТЕЦ „Марица изток 3“ през 1994 г. (6 загинали и 20 ранени), обгазяването в „Кремиковци“ през 2004 г. (3-ма загинали и 22-ма обгазени), трагедията с кораба „Хера“ на 13.02.2004 г. (19 загинали от екипажа), терористичния акт в Кербала срещу българския контингент, терористичния акт от 18.07.2012 г. на летище Сарафово, както и анализът на действията на български формирания зад граница ни показва, че както много от отговорните длъжностни лица, така и българските граждани, попаднали поради различни причини в държави с терористична активност, нямат изградени навики и познания за адекватни действия в кризисни ситуации.

Такива кризисни ситуации, предизвикани от терористични действия, е имало, а, надявам се, че никой не си прави илюзиите в противното, ще има и занапред.

От въздуха през морския до наземния транспорт можем да анализираме много трагични примери за терористични нападения.

Какви поуки да извлечем от терористичните атаки през последните години, и по-конкретно от бомбените атентати в Лондон, които бяха извършени на 7.07.2005 г.?

Очевидно е, че до известна степен неуспехът на британската полиция да събере достатъчно информация за подготовката на различните етапи на тези атаки е много критичен момент за изясняването каква трябва да бъде правилната подготовка срещу терористични атаки и какво причинява тенденцията на самозалъгване и омаловажаване на очевидни заплахи.

България през последните години се сдоби също с подземна железница – метрото. Някой обаче да си спомня да са анализирани атаките срещу подземните железници в Лондон, Москва и Токио? В тази връзка считам, че липсата на осведоменост от страна на местната полиция и населението за много сериозната заплаха, която се таи под земята, както теоретично, така и на практика е много голям пропуск.

Сектата „Аум Шинрикьо“ в Япония без угризения използва нервнопаралитично бойно токсично химично вещество зарин във вагоните на токийското метро. Попадането на зарина в човешкия организъм води до свиване на зениците, силна болезнена хрема, стягане в гърдите, силно главоболие, обилно потене, парализа на отделни мускули, гърчове и конвулсии, загуба на съзнание и смърт вследствие на спиране на дишането. Целият цикъл на отравянето продължава от няколко секунди до минута.³ Реакцията на полицията, както и на други отговорни служби е била неадекватна, а какво ще стане, ако този акт се повтори? Действията им ще бъдат ли по-добре организирани? Отговорът на този въпрос може и трябва да бъде даден при едно съвременно и адекватно обучение.⁴

И понеже терористичният акт от 18.07.2012 г. на летище Са-рафово обедини в мъката си България и Израел, трябва много добре да се поучим от начина, по който в Израел са развили свои собс-

³ **Стефанов, Н.** Министерството на вътрешните работи и защитата от оръжията за масово унищожение. Бургас: Флат, 2012, с. 71. ISBN 978-954-92726-6-6.

⁴ **Стефанов, Н.** Предимства и недостатъци в професионалната подготовка на служителите от Министерството на вътрешните работи. – В: *Социология и икономика*, 2011, с. 135 – 145. ISSN 1313-8472.

твени уникални позиции в борбата срещу тероризма. Тази държава е в състояние на война почти постоянно от 1948 г. насам. Точно това постоянно състояние на война е оформило отговорите на Израел в борбата с тероризма.

Ние също трябва да правим разлика между начина, по който израелците се занимават с обучение в борбата срещу тероризма в окупираните територии, и този, използван в самия Израел.

Проблемите, свързани с разминаването между идеите на демократичните полицейски служби по отношение на ефективното обучение в борбата срещу тероризма, могат да бъдат лесно демонстрирани, когато се наблюдават тези два изцяло различаващи се подхода.

Внимателното изучаване на програми за борба с тероризма в Англия, Северна Ирландия, Испания, Швеция, Турция, Полша и Холандия може да ни подсказва серия от мерки, които могат да помогнат в сегашното кризисно време, като аз ще посоча само някои от тях.

1. Полицейските служители и частните охранители се нуждаят от **солидно обучение** и то трябва да включва:

➤ историята на тероризма и терористичните групи: точно както полицаите проучват тактиката на действие на престъпниците, терористичните групи трябва да бъдат подложени на същия анализ. Това изисква обучение или по-адекватно ниво на подготовка с образователни модули с всички нюанси и варианти, внимателно разгледани и точно адресирани;

➤ анализирането на начина, по който терористичните атаки в миналото са се развивали и какви са техните първопричини, ще помогне за създаването на по-широкообхватна яснота, която, ако се окаже правилна, ще доведе до подобряване на ежедневната работа на полицията;

➤ симулация: всички ние, надявам се, сме убедени, че полицаите и частните охранители трябва да увеличат и подобрят равнището си на обучение чрез симулация на възможни атаки и да се научат да разбират менталитета на терориста престъпник чрез изучаване на групата и планиране на атаката от тях самите след това.

Обучението за това как действат терористите ще помогне на патрулиращите полицаи да направят разработки, които биха могли да спомогнат в общите усилия за събиране на разузнавателна информация.

2. Събиране на разузнавателни данни – събирането и анализирането на информацията от разузнаването не става явно и не се афишира, но в известен смисъл е най-важното контратерористично средство и справедливо се смята за „първата линия на отбраната“ срещу тероризма. Информация, годна за съдебно преследване на терористите, се намира трудно, защото изисква проникване в групи, които са малки, подозрителни спрямо външни хора, и особено внимателни за своята оперативна сигурност.

В информационните потоци, касаещи тероризма, все още е налице неопределена, неориентирана информация. Това от своя страна води до ограничени възможности за проверка и засичане на информацията. Необходимо е складирането на база данни да прерасне в информация. Данните да се централизират и обвързват с отделните дейности. Това може да се постигне с централизация на информацията и децентрализация на компетентностите.

Приносът на разузнаването не е толкова да осигури ясна представа за предстоящи терористични операции, колкото допълнително да предостави стратегическа информация за това кои групировки представляват най-голяма заплаха, кои са най-опасните периоди и най-заstraшените региони, какви са най-вероятните цели и каква тактика е възможно да бъде използвана.⁵ Малко от специализираните структури вършат добра работа при събирането на разузнавателна информация, а когато има някакви успехи, липсата на добра координация с информацията, придобита от други източници, не допринася за разрешаването на проблемите.

Недостатъчно внимание се отделя и на въпросите с радиационния тероризъм като предизвикателство и заплаха за сигурността на региона. Радиационният тероризъм е модерен технологичен тероризъм, който за постигане на целите си използва устройства и материали, които произвеждат йонизиращо лъчение. Като най-характерна черта на радиационния тероризъм бихме посочили големите мащаби на последствията и значителния брой на жертвите и пострадалите. Ние считаме, че устройството за разпръскване на радиация и устройството за радиационно облъчване са привлекателни за терористите, защото материалите, необходими за изработването на устройствата, намират широко приложение и се използват в стотици медицински, промишлени и академични сфери, което ги прави сравнително лесни за присвояване. Технологиите, в които са вложени източниците, не са особено сложни и лесно могат

⁵ Вж. **Драганов, А.** Противодействие на разузнавателната дейност. Варна, 2001.

да бъдат преодолені. В много случаи сигурността е минимална, което превръща източниците в лесна мишена.⁶

Мисля, че всички сме наясно, че е наложително подобряването на обучението в тази насока и че то не е достатъчно застъпено в момента.⁷

3. Сътрудничеството между различните ведомства, ангажирани в противодействието на тероризма и престъпността, трябва най-накрая да бъде такова, че да подпомага, а не да затруднява цялостната концепция на това противодействие.

Ние и сега оставаме слепи за значението на сътрудничеството и споделянето, които са от жизненоважно значение и са най-съществената връзка за ефективното противодействие на престъпността и тероризма.

В днешно време особено остро и актуално се поставят въпросите за обучение на населението в борбата с тероризма, на което са посветени голямо количество сайтове.

Сайтове по въпросите за борбата с тероризма се създават както от неправителствени организации, така и от държавни структури.

Един от големите сайтове по проблематиката на тероризма е създаден от Центъра за изследване на тероризма (Terrorism Research Center, TRC) – www.terrorism.com.

Центърът за изследване на тероризма е независим институт, основан през 1996 г., който обединява специалисти от различни държави. В него е структуриран Съвет на експертите, който решава конкретни задачи по обезпечаването на сигурността.

В разделите „Профили на държавите“ („Country Profiles“) и „Профили на терористичните групировки“ („Group Profiles“) регистрираните ползватели могат да получат информация за политическите ситуации в интересувашите ги държави, извършените терористични актове и действащите терористични групировки и техните лидери, а така също и достъп до архива на терористичните атаки („Terrorist Attack Archives“), в който търсенето се осъществява по дати и количеството жертви. TRC поддържа архив от документи (Documents), посветен на въпросите за борбата с тероризма, активността на терористичните организации, политическата обстановка в света.

⁶ **Стефанов, Н., Т. Борисов.** Радиационният тероризъм – предизвикателство и заплаха за сигурността на региона. – В: Девети международни научни скуп. Сборник радова, Босна и Херцеговина, 2016, с. 377 – 382. ISBN 978-99955-23-58-9.

⁷ **Стефанов, Н.** Предимства и недостатъци... Цит. съч., пак там.

Един от най-читаемите документи е този на ФБР, в който постоянно се осъвременява списъкът на издирваните терористи, създаден през октомври 2001 г., както и обявите за възнаграждения за предоставена информация за издирваните терористи, която се колебае в рамките от 5 млн. до 25 млн. долара (*www.rewardsforjustice.net*).

Уникална издирваща система по база данни за терористични актове е създадена от Международния институт за антитероризъм (The Institute for Counter-Terrorism, ICT) на сайта *www.ict.org.il* в раздела „Международен тероризъм“ („International Terrorism/Terror Attack Database“).

Издирващата система по база данни е въведена от 1986 г. и ежесечно се обновява. Особеността на тази база се състои в това, че в нея е възможно търсенето по използваните методи за атаки, обектите, подложени на атаки, имената на групировките и по географски признаци.

През април 1995 г. с решение на Конгреса на САЩ след терористичния акт в Оклахома Сити е създаден Националният мемориален институт по предотвратяване на тероризма (The National Memorial Institute for the Prevention of Terrorism, MIPT) за провеждане на изследвания на общественно-политическите ситуации по света и причините за възникването на тероризма.

Всички тези сайтове са създадени, за да дадат на хората знания за терористичните заплахи, за техните източници и предприеманите контрамерки.

Информираността на обществата за тероризма е едно от най-добрите средства в борбата с него. Въпреки предприеманите стъпки от институциите, призвани да противодействат на тероризма, е необходимо всеки член на обществото да има готовност за реагиране на терористично нападение и да познава основните правила и препоръки за поведение и защита в случаи на заплахи или осъществяване на терористичен акт. Един от най-сложните проблеми в разработването на правилни контратерористични действия в демократичните полицейски служби е преодоляването на традиционния начин на мислене на полицията. Полицейските служби от гледна точка на обучение и култура са по-склонни да реагират на престъпление, вместо да предприемат активни стъпки за предотвратяване на престъпление. На местно ниво една типична полицейска служба ще отговори по стандартни (някои ги наричат банални) процедури на дадено съобщение за извършено престъпление. Например в случай на кражба с взлом полицията ще реагира и

след това ще разследва. Само ако има множество обири в определен квартал и методите на извършването им са близки като подчерк, полицейските сили ще се опитат да предприемат активни стъпки за предотвратяване на бъдещи обири и да стигнат до основната причина, породила този социален проблем. Все пак всичко това приложимо ли е при тероризма и дали това е правилният способ за реагиране?

Националните правни постановки и властта, която те предоставят на полицията, армията и специалните оперативни органи, са обект на непрестанни дискусии в демократичните държави. Стремешът е да се балансира, от една страна, необходимостта от ефективни контрамерки, а от друга, желанието да се запази свободата на личността.⁸

Използвайки старата военна максима, че превъзходящото въоръжение ще победи врага, много често демократичните полицейски сили прибегват до механизми за реагиране, които правят малко по отношение на действителната борба с тероризма и престъпността, а понякога са направо нелепи. Превърнало се е в почти автоматична реакция полицейските служби в големия и в малкия град да реагират на престъпни инциденти, както следва: наводняват улиците с полицаи, често тежковъоръжени с автомати или военни карабини; полицейски служители в бойна екипировка патрулират по летища, мостове, обществени места, транспортни системи (като например метрото и междуградските релсови пътища), претърсват багажа на случаен принцип и създават видимо полицейско присъствие по градските улици. Тази реакция е често срещана и в България.

Макар че това може да успокои някои слоеве на обществеността, такива усилия не намаляват с нищо заплахите от терор. Те са скъпи, консумират значителна част от ограничените бюджети, а често са ангажирани в тактически операции само за няколко дни или седмици.

Единственият резултат от такива показни действия е „чувство на страх“ в обществото и суетене от страна на службите, които се опитват да разберат какво може да означава тази неясна запла-

⁸ Например **Европейската конвенция за човешките права** е отдушник за нарастващите оплаквания относно третирането на заподозрените терористи в Европейската общност. Много е важно да се избегнат обвиненията срещу длъжностните лица на дадена държава, че нарушават човешките права и гражданските свободи. Те само биха подпомогнали терористите в целта им да дискредитират националното правителство.

ха. Нивото на внимание периодически се увеличава (и след това се понижава няколко седмици по-късно).

В тази последователност искам да обърна внимание и на това, че пренебрегваме, и то много често, факта, че агресивното поведение на полицията на улицата – често наблюдавано явление и у нас през последните години – винаги е заплаха за демократичните ценности, особено в държави, където проблемът на един човек е конституционното право на друг.

Тази понякога с нищо необяснима и непредизвикана агресивност само за минути заличава всичко добро и положително, постигнато от служителите на реда.

За да се постигне победа в битката с тероризма, трябва да си поставим най-малко две основни цели.

Първата е да се неутрализират (унищожат) терористите.

Втората – да се ограничат предпоставките и да се променят условията, предизвикващи и подхранващи терористичната дейност. Ето защо можем да приемем, че противодействието на тероризма не се изчерпва само с антитерористични операции, а е необходимо прилагането и на друга съществена част от стратегията, която да е насочена към откриването и унищожаването на организираната подкрепа за терористите.

Ако не са налице необходимото законодателство, основаващо се на зачитането на гражданските права, и съответните промени във възгледите на демократичното общество, проблемите, предизвикани от терористичните организации, ще продължат дълго, придобивайки заплашителни измерения.

Прилагането на дадена антитерористична политика естествено варира за различните райони, държави и региони. Като правило започва от момента, когато ръководните лица заявят: „Трябва да се вземат мерки за...“. Тогава обаче политиката все още не е формализирана.

Поради различните аспекти, които трябва да включва формализацията на политиката за противодействие на тероризма, тя следва да се базира върху утвърдена процедура, чрез която държавните служители трябва да направят следното:

- да изучат предишните терористични инциденти;
- да проучат различните възможности за бъдещи терористични действия;
- да разгледат алтернативите за предотвратяване на подобни действия, а също и за готовността да им се отвърне и последващо възстановяване на щетите;

➤ да определят политическите, икономическите и социалните последици от предложените алтернативи;

➤ да формулират официалната антитерористична политика.

Всичко, казано дотук, ни дава убедителни доводи да направим извода, че сред държавите, борещи се с тероризма, най-голям успех ще имат тези, които използват щателно разработен сценарий и многоаспектни стратегически планове, обосновани на базата на прецизни и реалистични анализи и оценки на фактите и допуснатите в миналото грешки.

Неясното определение на тероризма е основната причина за липсата на ефективен отговор срещу него. В широката общественост, както и в най-демократичните полицейски служби, тероризмът като феномен е много своеобразен. Считането на тероризма за престъпление обаче би трябвало и ще помогне за бързото преструктуриране на отговора на полицейските служби.

Например безкомпромисната битка срещу разпространението на наркотиците в големите градове, като Амстердам, Лондон, Париж, Рим, Ню Йорк, Лос Анжелис и Атланта, е действие, подобно на това, което ние вярваме, че полицията трябва да предприеме, сблъсквайки се лице в лице с тероризма. Действията на наркодилъри, които извършват престъпления във висококвалифицирани, добре финансирани и сложно структурирани групировки, са действия, паралелни на тези на терористите.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Нашето виждане е, че един антитерористичен план трябва да включва оценка както на силните страни на държавата, така и на слабите и уязвими места, по които терористите биха нанесли своите удари.

След като работната група веднъж определи кои са рисковете и слабостите, тази оценка трябва непрекъснато да се подлага на проверки и промени. Защото терористите непрекъснато търсят нови мишени за нападение. Същото трябва да правят и плановите антитерористи.

Видно е, че в днешно време поради различни причини силите на правоохранителните органи и на органите за безопасност е невъзможно да извършват постоянни проверки на всички места, където потенциално могат да бъдат осъществени терористични актове – обекти с масово съсредоточаване на хора, чието разрушение или завладяване от терористи може да доведе до значителни чо-

вешки жертви, или да окаже силно психологическо въздействие върху обществото: детски градини, училища, банки, пощенски станции, кина, театри, музеи, стадиони, болници, хотели, барове, дискотеки, ресторанти, пазари, площади, църкви, джамии, синагоги и др.

Ако дори само една част от пребиваващите (живеещите) милион и половина души в София проявят своята активност и имат необходимата подготовка, голяма част от тях ще са в състояние да обръщат внимание на съмнителни предмети и хора в своята месторабота, местопребиваване и местоживеене и да информират за това органите на МВР.

Ето защо служителите от правоприлагащите органи, които имат опит в противодействието на терористичната дейност, трябва да бъдат насърчавани да споделят своите знания, за да се улеснят обучението и практическото прилагане на знанията.

Трябва да се използва всяка възможност за изграждане на системи за обучение за прилагане на добрите практики, както и на правилни и адекватни действия.

Литература

1. **Дойков, Н.** Оцеляване в терористична среда. София, 2019.
2. **Драганов, А.** Противодействие на разузнавателната дейност. Варна, 2001.
3. **Стефанов, Н.** Министерството на вътрешните работи и кризите от невоенен характер. Бургас: Флат, 2012. ISBN 978-954-92726-3-5.
4. **Стефанов, Н.** Министерството на вътрешните работи и защитата от оръжията за масово унищожение. Бургас: Флат, 2012. ISBN 978-954-92726-6-6.
5. **Стефанов, Н., Т. Борисов.** Радиационният тероризъм – предизвикателство и заплаха за сигурността на региона. – В: *Девети* мебународни научни скуп. Зборник радова, Босна и Херцеговина, 2016. ISBN 978-99955-23-58-9.
6. **Стефанов, Н.** Предимства и недостатъци в професионалната подготовка на служителите от Министерството на вътрешните работи. 2011. ISSN 1313-8472.